

DONALD TRAMP ADMINISTRASIYASI DÖVRÜNDƏ ABŞ-ın YAXIN ŞƏRQ SIYASƏTİ: TÜRKİYƏ VƏ İSRAİLLƏ MÜNASİBƏTLƏR

Aytən Zabil qızı Abbasova-Quliyeva
Bakı Dövlət Universiteti
aytan.abbasova.guliyeva@gmail.com

Açar sözlər: *Donald Tramp, ABŞ, Yaxın Şərq, İsrail, Türkiyə*

ABŞ Soyuq müharibədən sonrakı dövrdə dünyanın bir çox regionlarını öz maraq dairəsinə daxil etmiş və onları həyati əhəmiyyətli regionlar adlandırmışdır. Yaxın Şərq regionu da məhz həmin zonalardan biri olaraq, ABŞ-ın xarici siyasətinin əsasını təşkil etmiş, bu məram Donald Tramp administrasiyası dövründə də özünü biruzə vermişdir.

Məqalədə Barak Obama administrasiyası dövründə ABŞ-ın Yaxın Şərq siyasəti nəticəsində zərər görmüş ABŞ-İsrail və ABŞ-Türkiyə münasibətlərinin Donald Trampın prezidentliyi dövründə hansı zəmində davam etməsi, habelə D.Trampın Yaxın Şərq regionunda baş verən hadisələrə və region ölkələri ilə ikitərəfli əlaqələrə fərqli münasibəti tədqiq edilmişdir.

Qarşıya qoyulan problemlərin mahiyyətini araşdırmaq üçün hadisə və faktların müqayisəli və tənqidi təhlilinə, ümumiləşdirmələrə, elmi obyektivliyə, habelə məlumatların öyrənilməsində kompleksli yanaşma və tarixilik prinsipinə əsaslanmış, məqalənin yekununda son dövəmdə ABŞ-İsrail-Türkiyə münasibətləri zəminində baş vermiş hadisələr təhlil edilmişdir.

ПОЛИТИКА США НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ ПРИ АДМИНИСТРАЦИИ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ОТНОШЕНИЯ С ТУРЦИЕЙ И ИЗРАИЛЕМ

Айтан Аббасова-Кулиева

Ключевые слова: *Дональд Трамп, Соединенные Штаты Америки, Ближний Восток, Турция, Израиль*

В период после окончания холодной войны Соединенные Штаты включили многие регионы мира в сферу своих интересов и назвали их жизненно важными регионами. Ближневосточный регион, как одна из этих зон, составлял основу внешней политики США, и эта цель проявилась во время администрации Дональда Трампа.

В статье исследуется продолжение американо-израильских и

американо-турецких отношений во время президентства Дональда Трампа, которым был нанесен ущерб в результате Ближневосточной политики администрации Барака Обамы, а также различный подход Трампа к событиям на Ближнем Востоке и двусторонним отношениям с региональными странами.

Статья, которая основанна на сравнительном и критическом анализе событий и фактов, обобщениях, научной объективности, а также комплексном подходе к изучению информации и принципе историчности, завершается анализом событий, произошедших на основе американо-израильско-турецких отношений.

THE MIDDLE EAST POLICY OF THE U.S. UNDER THE ADMINISTRATION OF DONALD TRUMP: BILATERAL RELATIONS WITH TURKEY AND ISRAEL

Aytan Abbasova-Guliyeva

Keywords: *Donald Trump, The United States of America, The Middle East, Turkey, Israel*

Since the end of the Cold War, the United States has included various regions of the world in its sphere of interests and named them as vital regions. The Middle East region, as one of these zones, constituted the backbone of U.S. foreign policy, and this goal manifested itself during the Donald Trump administration.

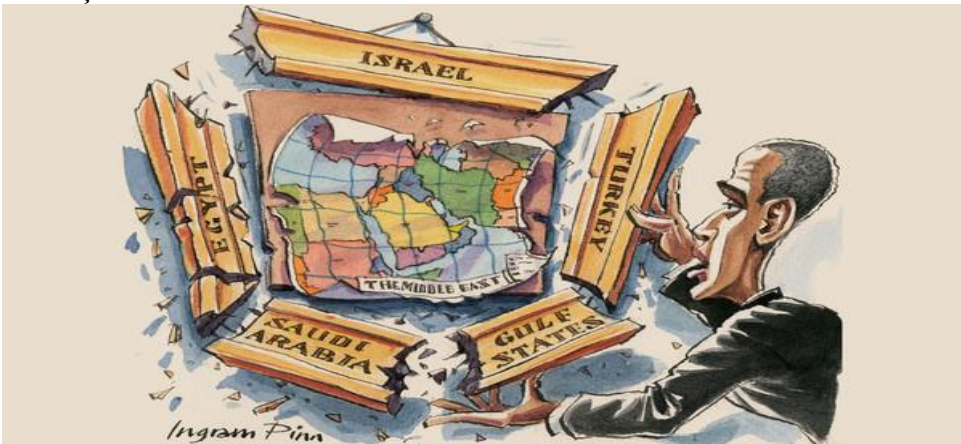
The article examines the new context of US-Israeli and US-Turkish relations during the presidency of Donald Trump, which had been damaged as a result of the Middle East policy of the Barack Obama administration, as well as Trump's unordinary approach to the events in the Middle East and bilateral relations with regional countries.

The article, which is based on a comparative and critical analysis of events and facts, generalizations, scientific objectivity, as well as an integrated approach to the study of information and the principle of chronology, concludes with an analysis of the events that took place on the ground of American-Israeli-Turkish relations.

Giriş. Tarixən Amerika Birləşmiş Ştatlarının xarici siyasəti vahid amala – dövlətin həyati əhəmiyyətli regionlar üzərində təsirinin möhkəmləndirilməsi və beynəlxalq münasibətlər sistemində fəvqəlgücünün bərqərar edilməsinə qulluq etmişdir. Bu siyasət eyni olmasına rəğmən, ayrı-ayrı dövrlərdə, ayrı-ayrı

prezidentlər tərəfindən fərqli aspektdə həyata keçirilmişdir.

11 Sentyabr 2001-ci il hadisələrindən sonra qabaqlayıcı zərbə və taktərəflilik (uniletarizm) prinsiplərindən çıxış edərək Yaxın Şərqdə rejimlərin dəyişdirilməsi siyasətini yürüdən Corc Uolker Buş administrasiyasından fərqli olaraq, Demokratlar partiyasının nümayəndəsi Barak Hüseyin Obama hakimiyyətinin ilk illərində region ölkələrinə münasibətdə daha liberal strategiya yürüdəcəyini bildirmişdi. Lakin tarix B.Obama administrasiyasının “yumşaq güc” (“soft power”) siyasətinin ABŞ-ın Yaxın Şərq regionu ilə bağlı siyasətinə, habelə ABŞ-ın Türkiyə və İsrailə münasibətlərinə mənfi təsir etdiyini göstərmişdir.

2011-ci ildən etibarən Yaxın Şərqdə tüğyan edən “Ərəb baharı” zəminində avtoritar dövlətlərin demokratikləşdirilməsinə üstünlük verən B.Obama administrasiyası Misirdə əzəli müttəfiqi H.Mübarəkin “Müsəlman qardaşları” təşkilatının fəallarından olan M.Mursi ilə əvəz edilməsinə göz yumaraq, Misir-İsrail münasibətlərinin korlanmasına, habelə İsrailin regional təhlükəsizliyinin təhdid altına düşməsinə rəvac vermişdi. Bununla yanaşı, ABŞ-ın 2015-ci ilin aprelində İran hökuməti ilə “Nüvə Çərçivə Sazişi”, həmin ilin iyulunda isə “Uzunmüddətli Birgə Mütəşəkkil Fəaliyyət Planı” (JCPOA) sənədini imzalaması B.Netanyahu hökumətinin narazılığı ilə qarşılanmışdı.

Obama administrasiyası Suriya və İraqdakı İD (İD-2014-cü ilədək İŞİD adlanmışdır) təhlükəsinə qarşı Suriya kürdlərinin köməyindən istifadə etməklə və onları hərbi cəhətdən dəstəkləməklə Türkiyə hökuməti ilə də münasibətlərin korlanmasına səbəb olmuşdu. Eyni zamanda ABŞ-ın R.T.Ərdoğan hökumətini 2016-cı ilin iyulunda devirməyə cəhd etmiş Fətullah Güləni Türkiyənin tələbinə rəğmən ekstradisiya etməməsi də iki ölkə arasındakı münasibətlərə mənfi təsir göstərmişdi.

B.Obamadan sonra hakimiyyətə gəlmiş D.Tramp Yaxın Şərq siyasəti kontekstində həyata keçirdiyi tədbirlərlə ABŞ-ın region ölkələri ilə

münasibətlərinin daha fərqli ampulada davam edəcəyini sübut etmişdir.

ABŞ-ın Yaxın Şərqlə siyasətində yeni təmayüllər. 2016-cı il prezident seçkilərində qalib gəlmiş Respublikaçı namizəd Donald Tramp son 4 il ərzində demək olar ki, Obama administrasiyasının Yaxın Şərqlə bağlı həyata keçirdiyi bütün tədbirlərə tənqidi yanaşmış, onları dəyişdirmiş, bu da öz növbəsində ABŞ-Türkiyə-İsrail münasibələrinə təsirsiz ötürməmişdir. D.Tramp prezidentlik dövrünün ilk illərindən Əfqanıstan və İraq əməliyyatlarına fərqli münasibət bəsləmişdir. Belə ki, ABŞ-ın yeni prezidentinin Əfqanıstan müharibəsi ilə bağlı **“Gərək, qüvvələrimizi buradan daha tez çıxarardıq...”**, İraq əməliyyatı ilə bağlı isə **“Gərək bu müharibəni ümumiyyətlə başlamazdıq...”** söyləməsi D.Trampın daha çox nəticə ilə maraqlandığını, ortaqları qarşısındakı məsuliyyətdən daha çox pragmatizmi yüksəkdə tutduğunu, habelə maliyyə qazancının onun üçün demokratiyadan daha vacib olduğunu söyləməyə əsas yaratmışdır [1, 9].

Donald Tramp administrasiyasının Türkiyə və İsrailə münasibətləri.

D.Tramp administrasiyası dövründə ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına səy göstərilməsinə rəğmən ABŞ-ın Türkiyə ilə gərgin münasibətləri davam etmişdir. Bu gərginliyin əsasını isə Türkiyə hökumətinin Rusiya ilə hərbi-strateji tərəfdaşlığı təşkil etmişdir. Belə ki, hələ Obamanın prezidentliyi dövründə ABŞ-ın Türkiyə ərazisindən “Patriot” raket kompleksini yığışdırmasından sonra, Ərdoğan hökuməti Rusiya ilə 2,5 milyard dollar dəyərində S-400 zenit raket kompleksinin alınması ilə bağlı razılaşma imzalamışdı [2]. Türkiyənin orbitindən kənara çıxmasına yol vermək istəməyən ABŞ isə Ərdoğan hökumətini F-35 təyyarəsinin istehsalı ilə bağlı hərbi əməkdaşlıq konsorsiumundan çıxarmaqla və ona qarşı sanksiyalar tətbiq etməklə “itaətkar” müttəfiqini geri qaytarmağa cəhd etmişdir. Lakin son zamanlarda baş vermiş hadisələrin gedişi onu göstərir ki, ABŞ-Türkiyə münasibətlərini əvvəlki vəziyyətinə qaytarmaq heç də asan olmayacaqdır. Belə ki, S-400-lərdən başqa “Türk axını” adlı Avropanı maye-qazla təmin edəcək qaz kəməri barədə Rusiya hökuməti ilə razılığa gəlmiş Türkiyə üçün hələ də Suriya ərazisindəki kürd birləşmələrini və ölkəsindəki FETO-çuları dəstəkləyən ABŞ-la münasibətlər artıq etibarsızlıq və antoqonizm dövrünə qədəm qoymuşdur [8].

İsrailə münasibətlərə gəldikdə isə Tramp administrasiyası B.H.Obama dövründə iki ölkə arasındakı münasibətlərin korlanmasına səbəb olan bir çox məsələdə yenidən yəhudi dövləti ilə eyni mövqedən çıxış etmişdir. Məsələn, İranla nüvə məsələsində prezident D.Tramp Obama dövründə imzalanmış sazişləri ləğv etmiş, ABŞ-ın 2015-ci ildə imzaladığı JCPOA-dan 2018-ci ilin mayında çıxmış və İİR-ə qarşı yenidən sərt sanksiyalar tətbiq etmişdir. İsrail baş naziri B.Netanyahu isə 2017-ci ilin fevralında D.Trampın Vaşinqtonda ilk görüşündən sonra ABŞ-İsrail münasibətlərində “yeni gün”ün başladığını bildirmiş, 2020-ci ilin yanvarında isə onu “İsrailin bu günədək Ağ Evdəki ən

yaxın dostu” adlandırmışdır [4; 6, 136].

Ümumilikdə, D.Trampın İsrailmeylli siyasəti özünü daha çox ABŞ-ın bu dövrdə Ərəb-İsrail münaqişəsi və Fələstin problemi ilə bağlı siyasətində biruzə vermişdir. D.Tramp administrasiyasının münaqişə ilə bağlı İsrailə siyasətlərinə müsbət təsir etmiş qərarları aşağıdakılar olmuşdur:

- ABŞ 2017-ci ilin dekabrında Qüdsü İsrailin paytaxtı olaraq tanıdı və 2018-ci ilin mayında səfirliyini Qüdsə köçürdü;

- Administrasiya 2018-ci ilin avqustunda Fələstin qaçqınlarına yardımı, həmin ilin sentyabrında isə İordən çayının Qərb sahili və Qəzza bölgəsinə FY2017 proqramı çərçivəsində göstərilən iqtisadi yardımı dayandırdı;

- ABŞ 2019-cu ilin martında BMT TŞ-nin 242 sayılı qənaməsini və II Dünya müharibəsindən sonra yaradılmış beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq Suriyaya məxsus olan və 1967-ci ildə İsrail tərəfindən işğal edilmiş Colan təpələri üzərində İsrailin suveren hüququnu tanıdı;

- ABŞ Dövlət katibi M.Pompeo 2019-cu ilin noyabrında bildirdi ki, ABŞ administrasiyası 1978-ci ildə Dövlət Departamenti tərəfindən elan olunmuş və İordən çayının Qərb sahilində salınmış yəhudi məskənlərinin beynəlxalq hüquq normalarına zidd olması ilə bağlı qərarı ilə razı deyil;

- Prezident D.Tramp 2020-ci ilin yanvarında Fələstin probleminin həlli ilə bağlı yeni sülh planını açıqladı (Plan “Sülh görüşü” və ya “Çiçəklənmə üçün sülh” adlanırdı). Ümumilikdə, İsrailin mənafeyinə uyğun olan bu plana əsasən, İordən çayının Qərb sahilinin 30%-i və İordaniya vadisinin mütləq əksəriyyəti Qüdsün böyük hissəsi daxil olmaqla İsrailə verilməli, Qəzza sektoru və İordən çayının Qərb sahilinin 70%-ni əhatə etməklə və Əbu-Dis və ya Şərqi Qüds paytaxt olmaqla hərbsizləşdirilmiş Fələstin dövləti yaradılmalı idi [9; 10].

ABŞ prezidenti D.Tramp Colan təpələri üzərində İsrailin suveren hüququnu tanıyır. 25 mart 2019-cu il.

ABŞ-ın Yaxın Şərq sülh prosesində tutduğu bu mövqe öz növbəsində Türkiyə-İsrail münasibətlərinin də yenidən gərginləşməsinə səbəb olmuşdur. Birləşmiş Ştatların Qüdsü İsrailin paytaxtı kimi tanıması qərarına qarşı BMT Baş Assambleyasının isə 21 dekabr, 2017-ci il tarixində məhz Türkiyə və Yəmənin tələbilə ABŞ-ın Qüdsü İsrail paytaxtı kimi tanıdığı qərarının əksinə olaraq qanun layihəsi hazırlaması (layihəyə ABŞ tərəfindən veto qoyulmuşdur) Türkiyə-İsrail münasibətlərini yenidən kölgələmişdir. Türkiyə Fələstin xalqına dəstək verməyə davam etmiş, Türkiyə Əməkdaşlıq və Koordinasiya Agentliyinin Qəzza bölgəsində 2011-ci ildən bünövrəsini qoyduğu Türkiyə - Fələstin Dostluq Xəstəxanasının tikintisini 2017-ci ilin dekabrında yekunlaşdırmış, Mənzil İnkişafı İdarəsi Rəhbərliyinin 2014-cü ildə tikməyə başladığı 320 mənzil isə elə qeyd olunan vaxtda (2017-ci ilin dekabrında) fələstinlilərə təhvil vermişdir [3].

25 sentyabr 2017-ci ildə İraqda Şimali Kürdistanın müstəqilliyi ilə bağlı keçirilmiş və Yaxın Şərq regionunda status-quo-nu çətinləşdirən referendumun BMT müstəvisində müzakirəsi zamanı region ölkələrinin əksəriyyəti (Türkiyə, İran, SƏK, Suriya əleyhinə, İordaniya isə neytral olmuşdur) Kürdistanın müstəqil olması ilə bağlı qərara etiraz etsələr də, bircə İsrailin referendumun nəticəsini dəstəkləməsi 2011-ci il böhranından sonra onsuz da əvvəlki strateji tərəfdaşlıq münasibətlərinə qayıda bilməyən Türkiyə-İsrail əlaqələrini daha da gərginləşdirmişdir [7]. 2018-ci ilin martında fələstinlilərin “Böyük Dönüş Yürüşü”nə qatılması və İsrailin mülki şəxslərə güc tətbiq etməsi nəticəsində İsrailin Türkiyədəki səfiri Xarici İşlər Nazirliyinə çağırılmış və 15 may 2018-ci il tarixindən etibarən iki dövlət arasındakı əlaqələr müvəqqəti işlər vəkilliyi səviyyəsində həyata keçirilməyə başlamışdır.

Yekun. Beləliklə, məqalədə nəzərdən keçirilmiş məsələlərdən də görüldüyü kimi, D.Tramp sələfi B.Obama administrasiyasından fərqli olaraq, Türkiyə kimi geostrateji dövləti itirməmək üçün, aralarındakı narazılıqlara baxmayaraq, Ərdoğan hökuməti ilə ortaq fikrə gəlməyə çalışır və iki dövlət arasındakı münasibətlərin korlanmasında isə məhz B.Obama administrasiyasını günahlandırır. Bununla yanaşı, ABŞ prezidenti Yaxın Şərq siyasəti zəminində daha çox İsrail dövlətinin maraqlarını nəzərə alaraq, siyasət həyata keçirir. Bunu ABŞ-ın təşəbbüsü ilə İsrailə Ərəb dövlətləri arasındakı münasibətlərdə yeni dövrün başlanması göstərir.

Körfəz ölkələri arasında ilk dəfə, ərəb ölkələri arasında isə üçüncü olaraq (Misir və İordaniyadan sonra), Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin İsrail dövləti ilə 13 avqust 2020-ci ildə sülh müqaviləsi imzalaması, həmin ilin sentyabrında BƏƏ-İsrail arasında hava uçuşlarının açılması və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının öz hava sahəsindən istifadə edilməsinə etiraz etməməsi məhz Tramp administrasiyasının səyi nəticəsində reallaşdırılmışdır. Təsadüfi deyil ki, 01 sentyabr 2020-ci il tarixdə İsraildən BƏƏ-yə uçan ilk təyyarənin sərnəşinləri

D.Trampın kürəkəni və baş məsləhətçisi J.Kuşner və İsrailin Milli Təhlükəsizlik üzrə müşaviri M.Ben-Şabbatın daxil olduğu ABŞ-İsrail nümayəndə heyəti olmuşdur [5].

Ədəbiyyat

1. Безруков А.Е. Дональд Трамп: Профессиональный профиль нового президента США / А.Е. Безруков, О.Ребро, А.Сушенцов // Международный дискуссионный клуб Валдай, - Январь 2017, - 16 с.
2. Братерский, А. Сделка на \$100 млрд: Трамп подкупает Эрдогана: [Электронный ресурс] / - 13 Ноября 2019.
URL: https://www.gazeta.ru/politics/2019/11/13_a_12809894.shtml
3. Geldi, M. Türk heyeti, “Filistin-Türkiye Dostluk Hastanesi”nde incelemelerde bulundu: [Elektronik kaynak] / -21 Aralık 2017
URL:<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-heyeti-filistin-turkiye-dostluk-hastanesinde-incelemelerde-bulundu/1010626>
4. Gilboa, E. Trump: The Most Pro-Israel President in American History: [Electronic resource] / - July 8, 2020.
URL:<https://spectator.clingendael.org/en/publication/trump-most-pro-israel-president-american-history>
5. İsrail and UAE in historic direct flight following peace deal: [Electronic resource] / - September 1, 2020.
URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-53971256>
6. Карасова, Т.А. Новая страница в израильско-американских отношениях. Д.Трамп: ожидания, надежды и опасения // - Москва: Контуры глобальных трансформациях: политология, экономика, право, - 2017, 10 (2), - с.128-142.
7. Крохолов, Ю.Ю. Проблема курдской государственности в международных отношениях конца XX-начала XXI в. [Электронный ресурс] / Екатеринбург, 2018. – 88 с.
URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/159631967.pdf>
8. Ялчин, Р. «Турецкий поток» усилит геополитические позиции Анкары и Москвы – эксперт: [Электронный ресурс] / - 7 Января 2020.
URL: <https://eurasia.expert/turetskiy-potok-usilit-geopoliticheskie-pozitsii-ankary-i-moskvy-ekspert/>
9. Zanotti, J. Israel: Background and U.S. Relations in Brief: [Electronic resource] / Congressional Research Service/ - August 10, 2020.
URL: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33476.pdf>
10. Ziadeh, R. Trump and the Occupied Syrian Golan Heights: [Electronic resource] / - March 25, 2019.
URL:<http://arabcenterdc.org/viewpoint/trump-and-the-occupied-syrian-golan-heights/>